

de op in 't *Ghecroont Sweert*, en ging reeds op zijn zestien aan de universiteit van Leuven studeren, eerst in de wijsbegeerte (hij werd in 1774 de 23ste op 155 examinandi)⁸², erna in de rechten (1777/1778). Hij legde de eed af als advocaat bij de Raad van Vlaanderen en hield kantoor in de Paddenhoek. Hij huwde een juffrouw de Meulemeester die stamde uit een familie van bemiddelde kooplieden in kant. Uit dit gezin werden zeven dochters geboren⁸³. Dankzij het netwerk van wijlen zijn invloedrijke vader kon hij (op aanbeveling van de abt van de Sint-Pietersabdij) eerst griffier worden van de heerlijkheid Overmere – blijkbaar een erg lucratief ambt.

In 1783 (hij was pas 27 geworden) werd hij op voordracht van de keizerlijke hoogbaljuw en de president van de Raad van Vlaanderen (vader van Karel-Lodewijk Diericx) benoemd tot schepen van Gedeele van zijn geboortestad⁸⁴. Deze schepenbank bezat gerechtelijke bevoegdheden over minderjarige wezen en andere onbekwamen en oefende weinig politieke invloed uit.

Iets later volgden nog andere benoemingen: schepen van de heerlijkheid Sint-Pieters (bij Gent), gouverneur van de Armenkamer en intendant van de Berg van Barmhartigheid. In 1785 was hij vruchteloos kandidaat voor een benoeming tot substituut van de procureur-generaal bij de Raad van Vlaanderen. Met de gerechtelijke hervorming van 1787 benoemde de vorst hem evenwel tot rechter in het nieuwe 'gerechtshof van eerste instantie' te Gent⁸⁵. Dit ambt heeft J.-G. Meyer niet opgenomen vermits de hervorming na enige weken werd ingetrokken. Hoe dan ook, de man was kennelijk een favoriet van het regime en men mag aannemen dat hij zoals zijn vader keizersgezind was. Op dat tijdstip was hij nog niet uitdrukkelijk antiklerikaal omdat hij heel wat te danken had aan de abt van de Sint-Pietersabdij (zijn benoeming te Overmere en als schepen van de heerlijkheid Sint-Pieters). Het verrast daarom niet dat hij in die periode blijkbaar geen contact had met de antiklerikale "democraten" rond Jan-Baptist Vervier. Als keizersgezinde nam hij in juli 1787 dienst in de infanterie van het vrijwilligerskorps der schuttersgilden waaraan het stadsbestuur had opgedragen om tijdens de eerste protestacties tegen het beleid van de keizer de openbare rust en veiligheid te verzekeren⁸⁶. Intussen was hij in 1783 ook lid geworden van de *Société de Gand* die de voorstanders van politieke hervormingen groepeerde.

Met de Brabantse Omwenteling kreeg Meyer's politieke loopbaan een nieuwe wending. Hoewel katholiek- en keizersgezind was hij niet ongevoelig gebleven voor het nieuwe ideeëngoed dat vooral uit Frankrijk kwam en beseftte hij o.m. in zijn advocatenpraktijk dat het rationeel beleid van Jozef II in Gent zoals elders veel verzet opriep. Het lijkt niet dat hij enige rol speelde in de

inname van Gent door de Patriotten (13-16 november 1789), maar intellectueel was hij alleszins gewonnen voor de opstand tegen de keizer en voor het ideeëngoed van de “democraten” rond Jan-Frans Vonck.

Sinds enige tijd bevriend met Vonck, die hij (uitzonderlijk) ‘cher Ami’ mocht noemen⁸⁷ nam hij spoedig vrij radicale standpunten in over de hervorming van de politieke instellingen en de vertegenwoordiging van het volk. Hij werd ook erg antiklerikaal wegens de rol van de kerk in de Brabantse Omwenteling en haar meedogenloze vervolging van de Vonckisten. Vanaf 1790 groeide gestaag zijn invloed in de middenklassen en de ambachtenwereld. Zijn medestanders noemde men overigens “Meyeristen”⁸⁹. Dezen oefenden directe invloed uit op de (tijdelijke) democratisering van het stedelijk bestuur in die periode. In juli 1790 werd inderdaad een nieuwe constitutionele organisatie voor het stadsbestuur goedgekeurd, waarvan artikel 1 als volgt luidde: *Dat alle magt in het Volk oorspronkelyk resideert*,⁹⁰ wat de strekking van de nieuwe regeling buiten twijfel stelt. J.-G. Meyer werd in juli 1790 een van de nieuwe schepenen van de Keure die door verkozenen van de bevolking (de Collatie) werden benoemd⁹¹. De behoudsgezinde Statisten (die de provinciale Staten van Vlaanderen controleerden) vreesden de ideologische invloed van Meyer en zetten hem enige tijd gevangen, net als tal van andere Vonckisten. Na het herstel van het Oostenrijks gezag in december 1790 verloor Meyer zijn ambt van schepenen, maar bleef in Gent de antenne van de Vonckistische leiders die zich te Rijsel hadden teruggetrokken. In maart 1792 werd hij opnieuw schepenen van de Keure⁹². Veel beleid kon dit college nochtans niet voeren vermits de stad reeds in november werd ingenomen door het Frans revolutionair leger.

Deze eerste Franse inval werd voor Meyer een *moment de gloire*. Als progressief democraat stichtte hij in Gent een *Club des Amis de la Liberté et de l’Egalité* en mocht hij in opdracht van de bezetter zestig burgers als ‘provisio-nale representanten’ van de Gentse bevolking laten ‘verkiezen’. In feite manipuleerde hij de verrichtingen, plaatste zichzelf op nr 1 en zag ertoe dat zijn politieke geestgenoten eveneens ‘verkozen’ werden⁹³. (o.m. Jacques-Clément Lammens)⁹⁴. De ‘provisio-nale representanten’ benoemden J.-G. Meyer tot schepenen.

Tijdens de “Oostenrijks restauratie” na de terugtocht van het Franse leger in maart 1793 verbleef hij veiligheidshalve herhaaldelijk te Parijs waar hij een drukke politieke activiteit ontplooidde, vooral in het “Comité des Belges et Liégeois Unis”⁹⁵. Hij ontvouwde in die kringen een vrij radicaal programma (*Points et articles pour le salut de la Belgique*) met o.m. de onmiddellijke

annexatie bij Frankrijk; het heffen van uitzonderlijk hoge belastingen op de grote vermogens van adel en kerk; de gedwongen koers van het Franse papiergeld (de assignaten); de publicatie van kranten in de volkstaal zodat elkeen de republikeinse wetgeving kon begrijpen; het plaatsen van guillotines in elke stad ten einde de bevolking af te schrikken en de tegenstanders van de Republiek terecht te stellen. “Il faut que la loi sévisse et que les têtes de ceux qui, après l’union à la France, ont conspiré contre elle, tombent et le peuple y applaudira ... Il faut pour rendre plus sensible au peuple le règne de l’Egalité que les têtes des riches tombent les premières, car sous le despotisme on ne s’en prend qu’aux petits”, preciseerde hij⁹⁶.

Na de tweede (en definitieve) Franse inval in juni 1794 werd hij voorzitter van de voorlopige *Commission Municipale*, die in de plaats kwam van de aloude schepenenbanken. Enige weken later was hij lid en secretaris van de nieuwe *Municipalité*. In november 1794 werd hij opgenomen in het tienkop-pig centraal administratief bestuur van de veroverde Zuidelijke Nederlanden⁹⁷. Hij was er verantwoordelijk voor de bevoorrading, o.m. van levensmiddelen, een van de zwaarste opdrachten wegens de bestuurlijke wanorde, de grillige zo niet ontoereikende ravitaillering en de kosten voor de gedwongen opeising van waren. Het jaar daarop werden deze “centrale” bevoegdheden toegewezen aan de nieuw opgerichte Departementen. In november 1795 werd Meyer een van de vijf *adminstrateurs* van het Scheldedepartement. Voorzitter van de ‘centrale administratie’ van dit departement werd hij in 1797. In dit ambt sprak hij een aantal vlijmend scherpe redevoeringen uit tegen vooral de adel, de clerus en de *émigrés*.

Met zijn snelle opgang in de bestuurlijke hiërarchie kwamen ook enkele kwade tongen los. Men verweet hem o.m. dat zijn tien jaar oudere broer de boekdrukker Jean-François Meyer na de tweede Franse inval naar Duitsland was geëmigreerd. “Sedert vijftien jaar zie ik mijn broer niet meer - snauwde Meyer terug - met zijn emigratie heb ik niets te maken”.

Na een vruchteloze eerste poging tijdens de verkiezingen van 1797 (waarbij enkel gematigde “democraten” voldoende stemmen haalden) werd hij in 1798 verkozen tot lid van het ‘Conseil des Cinq Cents’, daarna tot het prestigieuze ‘Corps Législatif’ (1800-1802) te Parijs. In die tijd drukte hij zijn politieke overtuiging als volgt uit: *j’abjurerai toute ma vie la royauté, l’aristocratie et le monstre de l’anarchie*⁹⁸. Toen zijn wetgevend mandaat in 1802 ten einde kwam, zag hij af van een verdere politieke loopbaan. Waarschijnlijk had hij het vertrouwen van de Eerste Consul verloren: Napoleon zocht inderdaad

steun bij de gewezen leidende klasse die een bittere herinnering bewaarde aan de talrijke excessen van Meyer. Mogelijk is ook dat hij fysisch uitgeput was na een uitzonderlijk woelige levenswandel.

In 1801 was Meyer vruchteloos kandidaat voor een ambt van rechter in de nieuwe rechtbank van eerste aanleg te Gent. De plaatselijke Préfet Guillaume Faipoult had hem inderdaad (onder instructies van Parijs) zijn onontbeerlijke steun geweigerd⁹⁹. Meyer reageerde moedeloos: “J’ai commis le crime d’être le plus ancien serviteur de la République”¹⁰⁰, wat bij Napoleon zeker niet tot aanbeveling strekte¹⁰¹. Enige jaren later solliciteerde hij bij gebrek aan beter voor het ambt van griffier bij de rechtbank van eerste aanleg te Eeklo. Hij werd uiteindelijk benoemd nadat procureur-generaal François-Joseph Beyts had geadviseerd: “Il me paraît juste qu’un gouvernement aussi généreux que celui sous lequel nous avons le bonheur de vivre ... n’écoute pas les passions haineuses et réactrices”¹⁰².

Jacques-Guillaume Meyer overleed kort na zijn benoeming, op 16 mei 1805.

V

Bernard Coppens (1756-1801)¹⁰³

Het was even schrikken toen de “Theresiaanse Academie” (voluit *Académie impériale et royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles*) de resultaten bekendmaakte van haar jaarlijks *Concours* voor 1787. De vraag die de kandidaten moesten beantwoorden luidde als volgt: “Indiquer les nouvelles branches de manufactures et de commerce qui pourroient être introduites dans les diverses provinces des Pays-Bas autrichiens, sans nuire à celles qui y sont déjà établies”. Voor deze vraag van economisch beleid werd de eerste prijs (*Palme de l’Académie Impériale*)¹⁰⁴ toegekend aan ...een arts, te weten “Bernard Coppens, médecin à Gand, Conseiller du Mont-de-Piété, membre de la Société des Arts de Londres, &c”¹⁰⁵. De gelauwerde inzending (53 pag.) werd het jaar daarop door de *Imprimerie académique* in druk uitgegeven¹⁰⁶.

Bernard-Egide Coppens (geboren op 15 mei 1756) stamde uit een interessante familie¹⁰⁷. Zijn vader Jan-Baptist Coppens was apotheker in de Bennesteeg te Gent. Hij bleef bekend als mede-auteur (met dr P.C. de Brabant) van de in 1786 verschenen *Pharmacopoea Gandavensis* (466 pag.) waarvan de recepten verplichtend waren voor de Gentse apothekers¹⁰⁸. Bernard’s moeder Marie-Louise ’t Kindt was een dochter van de illustere rococo-architect David ’t Kindt en een zus van Louis ’t Kindt, directeur van de dienst openbare wer-

ken en stedenbouw van de stad. Het gezin woonde in een fraai huis met een ommuurde grote tuin vol fruitbomen en botanische planten (in de Bennesteeg!). De tweede zoon in dit gezin was David-François Coppens (1759-1843) die drogist werd.

Coppens was en bleef heel zijn leven een veelzijdig man. Tijdens de eerste jaren van zijn loopbaan legde hij zich vooral toe op de uitoefening van de geneeskunde en op wetenschappelijk onderzoek betreffende de botanica, die voor hem veel meer dan een stokpaardje was. Hij publiceerde o.m. een aantal medische studies die gebaseerd waren op zijn praktijk¹⁰⁹. Tevens doceerde hij vanaf oktober 1788 de anatomie in het *Collegium Medicum Gandvense* dat in 1663 werd opgericht en in 1795 door de Franse bezetters gesupprimeerd¹¹⁰. Met enkele andere Gentse artsen (vooral P.C. de Brabant, later ook G. Demanet en J.F. Kluyskens, leden van de in 1800 opgerichte *Société Médicale* (die hij voorzat) zette hij zich in voor de bestrijding van de kinderpokken¹¹¹, een ziekte die afhankelijk van jaar of streek voor 10 à 25 % van de overlijdens verantwoordelijk was¹¹².

Zijn belangstelling beperkte zich evenwel niet tot de geneeskunde. Zo schreef hij ook werken over verrassend uiteenlopende onderwerpen¹¹³: *Dissertation sur la fabrication du blanc de plomb, Traité sur la culture du lin, Traité sur l'art de faire du verre*. Het eerstgenoemde boek werd in 1797 ook in het Duits gepubliceerd te Erfurt: *Über die Verkalchung des Bleies und das Verfahren, dieselbe Arbeit in Bleiweissfabriken im Groszen zu veranstalten* (70 pag.). Coppens werd internationaal gerespecteerd en was lid van talrijke wetenschappelijke genootschappen in binnen- en buitenland, o.m. in Brussel, Londen, Parijs, Sint-Petersburg en Haarlem. Zoals men weet ging zijn aandacht tevens, met concrete voorstellen, naar de economische ontwikkeling van het land, wat de academische bekroning van 1787 verklaart.

Waarschijnlijk (maar nauwkeurige aanwijzingen ontdekten wij niet) volgde hij met belangstelling de bruisende ontwikkelingen in de ideeënwereld (de Franse *Lumières*) en was hij niet ongevoelig voor het vernieuwend keizerlijk beleid. Zijn latere associatie met de groep “radicalen” rond J.B. Vervier verantwoordt de veronderstelling dat hij keizersgezind en “democraat” was, maar tot een persoonlijk engagement kwam het toen nog niet. Niettemin trad hij in 1785 toe tot het leesgenootschap *Société de Gand*, hét trefpunt van de voorstanders van politieke vernieuwing. In een pamflet van 1791 verweten de Statisten Coppens “goddeloos” te zijn¹¹⁴, waarmee zij waarschijnlijk bedoelden dat hij antiklerikaal was. Dat hij vanaf 1796 een leidende rol vervulde in

de door de Fransen “gesecculariseerde” sociale onderstand laat bovendien veronderstellen dat hij de idealen van de Franse revolutie genegen was.

In maart 1788 zette Coppens een schuchtere stap in de stedelijke politiek. Hij aanvaardde inderdaad een mandaat van schepenen van Gedeede¹¹⁵. Deze schepenbank (waarvan toen ook Jacques-Guillaume Meyer lid was) bezat gerechtelijke bevoegdheden over minderjarige wezen en andere onbekwamen en oefende weinig politieke invloed uit. Een tweetal jaren later, tijdens de Brabantse Omwenteling, trad hij uit de ideologische schaduw en werd hij een van de mede-auteurs van de *Excellente Print Cronike* en van *Livre blanc ou la révolution gordune* (zie I-II). Welk aandeel hij in deze werken voor zijn rekening nam is niet bekend. Enkel de voortrekkersrol van Vervier (voor de *Cronike*) en van Diericx (voor *Livre Blanc*) lijkt onbetwistbaar. Over de meerwaarde die Bernard Coppens (zoals overigens ook Jozef-Bernard Canaert) aanbracht tast men in het duister.

In maart 1792, tijdens de “Oostenrijkse restauratie”, werd Coppens (zoals J.-G. Meyer) bevorderd tot schepenen van de Keure¹¹⁶. Veel beleid kon dit schepencollege niet voeren omdat de stad reeds in november 1792 door het Frans revolutionair leger werd ingenomen.

Zoals tal van Gentse “democraten” had hij weinig moeite om zich aan te passen aan de Franse bezetting, vooral na de tweede inval (juni 1794). Bij de stichting van de Gentse *Ecole Centrale* (secundair onderwijs) in juli 1797¹¹⁷ werd hij er leraar van ontleedkunde (anatomie), natuurwetenschappen en botanica. In zijn redevoering bij de openstelling van de nieuwe school verklaarde Coppens o.m.: “Elèves, soyez unis par les liens de la fraternité, qu’il n’y ait entre vous d’autre distinction que celle du mérite, d’autre inégalité que celle de l’intelligence”. Ten behoeve van zijn leerlingen publiceerde hij een *Terminologie botanique* (1797, 56 pag. in 8°)¹¹⁹ dat in werkelijkheid een onontbeerlijk referentiewerk was voor elk verder onderzoek in de botanica¹²⁰.

Wegens zijn alom erkende wetenschappelijke faam werd hij benoemd tot voorzitter van de *Jury temporaire des arts et des sciences* van het Schelde-departement - met de duizendpoot Charles van Hulthem als secretaris¹²¹. Deze “jury” had tot taak culturele en wetenschappelijke initiatieven aan het stadsbestuur voor te stellen. Op weinig tijd konden Coppens en van Hulthem heel wat verwezenlijken, o.m. de stadsbibliotheek¹²², een museum voor schone kunsten in de kerk van de Sint-Pietersabdij (*Museum du Département de l’Escaut*)¹²³ en een Planten- of Kruidtuin (*Hortus Gandavensis*) in de moestuin van de afgeschafte Baudeloo-abdij. Bij de aanleg van de Plantentuin (die eerst

aan de *Ecole Centrale* was gehecht) werd een aanzienlijk beroep gedaan op Coppens' wetenschappelijke belangstelling voor de botanica¹²⁴. Hij werd overigens de eerste directeur van de inrichting die haar deuren opende op 19 juli 1797. De befaamde Gentse architect Jean-Baptiste Pisson had de plannen getekend. Coppens en van Hulthem kochten zelf heel wat planten aan, terwijl plantenkwekers en bevriende tuinen in binnen- en buitenland zorgden voor de verdere opbouw van de collectie. Coppens zelf kocht bijv. een deel aan van de planten van de abdij van Ename waaronder twee dwergplanten die in 1599 door de aartshertogen Albrecht en Isabella aan de abdij waren geschonken. Wegens zijn overlijden in 1801 moest Bernard Coppens het gelukkig niet meer meemaken dat vanaf 1802 de Plantentuin in grote financiële moeilijkheden verkeerde en in 1804 (met de financiële hulp van Napoleon en zijn gemalin Joséphine de Beauharnais) aan het stadsbestuur moest worden overgedragen.

In 1796 werd dr Bernard Coppens voorzitter van de “Commissie der burgerlijke godshuizen”¹²⁵. Bij wetten van oktober-november 1796 hadden de Fransen de aloude parochiale armendissen en de centrale Armenkamer gesupprimeerd en de sociale onderstand onder een dubbele koepel gebracht: het Bestuur van weldadigheid (*Bureau de bienfaisance*) en de Commissie der burgerlijke godshuizen (*Commission des hospices civils*). Het Bestuur van weldadigheid verstreekte huiselijke bijstand aan ambulante hulpbehoevenden terwijl de Commissie in een twintigtal gestichten (o.m. het hospitaal De Byloke) instond voor meer dan duizend zieken, invaliden, wezen, enz. Tijdens de eerste periode van de inlijving bij Frankrijk (tot ca. 1800) heerste in de twee instellingen ongeveer dezelfde chaos als in het eigenlijke stadsbestuur. Leden werden benoemd, weigerden hun benoeming of werden afgezet wegens “incivisme” of ander “anti-republikeins gedrag”. In deze omstandigheden was het (nog afgezien van de financiële moeilijkheden) erg moeilijk om een effectief sociaal beleid te voeren. Gelukkig kon in die periode een beroep worden gedaan op de ervaring en het gezag van dr Bernard Coppens, die voortreffelijk werd bijgestaan door de bekwame thesaurier-ontvanger François Huytens en de toegewijde en nauwkeurige advocaat Pierre-Philippe Lammens¹²⁶ als secretaris.

Bernard Coppens (die gehuwd was met Marie-Louise Valcke) overleed op 28 juni 1801, amper 45 jaar oud. Zijn uitvaart werd een indrukwekkende hulde-manifestatie rond de lijkbaar die men op de binnenplaats van de *Ecole Centrale* (nu atheneum Ottogracht) had opgesteld¹²⁷. In april 1802 werd zijn bibliotheek openbaar verkocht op basis van een catalogus van 76 pag. Zij was

in hoofdzaak samengesteld uit boeken over natuurwetenschappen, geneeskunde, fysica en nijverheid¹²⁸.

Tekenend voor Bernard Coppens was alleszins dat van hem geen ideologisch-agressief optreden bekend is. Zijn progressieve ideeën zette hij om in concrete daden, niet in denigrerende uitspraken over andersdenkenden.

Guy Schrans

NOTEN

- ⁷⁷ J. Nève, *Gand sous la domination française*, 1927, p. 14; S. Tassier, *Histoire de la Belgique sous l'occupation française de 1792 et 1793*, 1934, p. 247
- ⁷⁸ G. Schrans, *Zelfdenkers in profiel*, o.c., p. 35-36
- ⁷⁹ E. Van Besien, "De Fontaine in de eerste helft van de achttiende eeuw", *Jaarboek De Fontaine*, 2005, p. 199
- ⁸⁰ G. Schrans, *Vrijmetselaars te Gent*, o.c., p. 403-408
- ⁸¹ F. Leleux, G.T., 1988, p. 222-232; Id., *Nouvelle Biographie Nationale*, I (1988), p. 266-272
- ⁸² F. Leleux, *Nouv. B.N.*, p. 266
- ⁸³ S. Tassier, *Histoire de la Belgique*, o.c., p.180
- ⁸⁴ D. Destanberg, o.c., p. 93 ; F. Leleux, o.c., p. 266
- ⁸⁵ Ph. van Hille, *De gerechtelijke hervorming van keizer Jozef II*, 1973, p. 103; D. Destanberg, o.c., p. 145
- ⁸⁶ F. Vanderhaeghen, *Jaerboeken van het soevereine Gilde der kolveniers, busschieters en kanonniers, gezegd Hoofdgilde van Sint-Antone te Gent*, 1867, III, p. 172
- ⁸⁷ J. Van den Broeck, *J.B.C. Verlooy, vooruitstrevend jurist en politicus uit de achttiende eeuw (1746-1797)*, 1980, p. 209
- ⁸⁸ Zie bijv. de houding van de parfumhandelaar (lid van de Collatie voor de St-Martensparochie, Ekkergem) Antone Benoit in: G. Schrans, *Vrijmetselaars te Gent*, o.c., p. 73
- ⁸⁹ D. Destanberg, o.c., p. 215
- ⁹⁰ Zie de volledige tekst in : P.A. Verhaeghe, *Jaerboeken*, o.c., p. 121-130
- ⁹¹ D. Destanberg, o.c., p. 243
- ⁹² D. Destanberg, o.c., p. 284
- ⁹³ (P.A. Verhaeghe), o.c., p. 233-234 .
- ⁹⁴ Over J.-C. Lammens : G. Schrans, *G.T.*, 2011, p. 51-61
- ⁹⁵ F. Leleux, *Nouv. B.N.*, p.
- ⁹⁶ F. Leleux, *Nouv. B.N.*, p. 268
- ⁹⁷ F. Leleux, *Nouv. B.N.*, p. 268-269 ; M.R. Thielemans, «Deux institutions centrales sous le régime français en Belgique. L'Administration centrale et supérieure de la Belgique et le Conseil de Gouvernement», *Rev. b. phil. & hist.*, 1966, p. 500-560
- ⁹⁸ J. Nève, o.c., p. 32
- ⁹⁹ Ph. van Hille, *Het hof van beroep van Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans Bewind (1800-1814)*, 1970, p. 106

- ¹⁰⁰ Ph. van Hille, *o.c.*, p. 106
- ¹⁰¹ In 1810 werd bijv. rechter J.B. Lecat afgezet wegens zijn republikeinse opvattingen; G. Schrans, *G.T.*, 2011, p. 111
- ¹⁰² Ph. van Hille, *o.c.*, p. 94
- ¹⁰³ Zie (beknopt en onvolledig): *Biogr. Nat.*, IV (1873), 380-381
- ¹⁰⁴ *Mémoires sur les questions posées par l'Académie royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles*, 1818.; J.-P. Namur, *Bibliographie académique belge ou répertoire systématique et analytique des mémoires couronnés par l'ancienne et nouvelle Académie de Bruxelles*, Liège, 1838, p. 20; E. Mailly, *Histoire de l'Académie impériale et royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles*, 1883, p. 327, 391, 497; N. Bracke, *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, 2000, p. 328.
- ¹⁰⁵ Het “eerste accessit” ging in dit Concours ook naar een Gentenaar, te weten de jonge koopman François-Marie Lammens. Zie verder: G. Schrans, *G.T.*, 2011, p. 406
- ¹⁰⁶ Er bestaat van dit werk een reproductie in paperback: NABU Press, 2012
- ¹⁰⁷ Zie: G. Schrans, *Vrijmetselaars te Gent, o.c.*, p. 284-285
- ¹⁰⁸ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 80, nr 5416
- ¹⁰⁹ Bijv.: *Redevoering over de voordeelen van de doorsnyding der schaembeens-vereeniging in de moeilyke baeringen* (57p.); F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 220 (nrs 6577-6578); waarschijnlijk gepubliceerd in 1779
- ¹¹⁰ D. Destanberg, *o.c.*, p. 170
- ¹¹¹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p.377- 378, nr 7742
- ¹¹² C. Bruyneel, “Bijstand aan de bevolking en gezondheidsbeleid”, in: H. Hasquin ed., *België onder het Frans bewind (1792-1815)*, 1993, p. 291-294.
- ¹¹³ *Biogr. Nat.*, *o.c.*,, 380
- ¹¹⁴ D. Destanberg, *o.c.*, p. 264
- ¹¹⁵ D. Destanberg, *o.c.*, p. 167 ; P.C. Van der Meersch, *Memorieboek de stad Ghent*, III (1854), p. 575-576
- ¹¹⁶ D. Destanberg, *o.c.*, p. 284
- ¹¹⁷ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 273 (nr 6938)
- ¹¹⁸ M. Heins, “Les écoles de Gand sous la République et l'Empire français”, *La Flandre Libérale*, 28-30 juni 1886. Ook gepubliceerd als brochure (bibl. UGent G.23610 [17]), p. 12-13
- ¹¹⁹ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 250 (nr 6775)
- ¹²⁰ Ook van dit werk bestaat een reproductie in paperback: NABU Press, 2010
- ¹²¹ F. Leleux, *Charles van Hulthem 1764-1832*, Acad. Royale, 1965, p. 150 e.v.
- ¹²² F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 273 (nr 6937)
- ¹²³ A. Van Werveke, «Het Museum voor schoone kunsten te Gent. Geschiedkundige schets», *Bull. MGOG*, 1913-1914, p. 43-77
- ¹²⁴ Betr. de aanvangsjaren van de Plantentuin: F. Leleux, *Charles van Hulthem, o.c.*, p. 178 e.v.
- ¹²⁵ G. Schrans, *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, 2010, p. 144-145
- ¹²⁶ G. Schrans, *G.T.*, 2011, p. 408
- ¹²⁷ P. Claeys, *Mémorial de la ville de Gand 1792-1830*, 1902, p. 129
- ¹²⁸ F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 277 (nr 6966)

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE N° 256

Op 15 Januari 1902 stelde E. Coppieters Stochove in de rubriek “Goud- en Zilversmeedwerk - St-Michielskerk, schatten - XVIIIe eeuw (1746)” in het Frans een fiche op over:

Monstrans van Matthias - J. Lenoir.

Matthias - J. Lenoir, meester goudsmid in Gent, vervaardigde het hier afgebeeld kunstwerk krachtens het contract door hem op 16 Mei 1746 ondertekend, waarvan hier enkele uittreksels:

“Conditien ende bespreken op de welcke Sr. Mattheus Lenoir (1), meester silversmit heeft aenghenomen te maecten voor de parochiaele kercke van Ste Michiels eene nieuwe silver remonstrancie representerende eene sonne... De straelen sullen zijn van silver verguld, het ciersel moet syn van silver verqult... De voet, de croone en andere cieraten sullen syn van suver silver als vooren gedreven naer de conste gemaect ende qhebruyneert naar den heesch van het werck ende in de vier quartellen in den voet sullen bas relief gedreven worden, medaelsche wyse, de representatie van de vier evangelisten.

De monstrans stelt een zon voor met vergulde zilveren stralen. Boven heeft de kunstenaar een kroon geplaatst waarvan de vier bladen in het midden samenkomen waar zich een kruis verheft. De kroon wordt ondersteund door engelen. Het bovenste deel van de monstrans wordt nog ondersteund door een

op een wolk rustende engel. Onder de wolk begint de steel die voorzien is van een strik. Op het onderste deel van de voet in de Louis XV-stijl heeft men bas-reliëfmedaillons geciseleerd die de vier evangelisten St-Matthias, St-Marcus, St-Lucas en St-Jan voorstellen.

De kerkrekeningen 1716-17 (p.64) leren ons dat het gewicht van de monstrans 117 ons 8 sterling was en zijn prijs 40 ponden, 15 schellingen 1 groot courant geld bovendien giften in goud en in zilver en inwisseling van een kleine monstrans.

Hoogte: 750 millimeter; breedte: 375 millimeter.

“Item betaalt aen Sr Lenoir” mr. silversmit de somme van 40 p.15 sch. 1 qr. courant soo veele de kercke aen hem noch schuldigh was, naer aftreck van leverynghe van gaut ende silver; jonste, etc., ende naer wisselinghe van de cleene oude remonstrancie om te maecken eene cleene, de welcke in silver is weghende een hondert 17 oncen ende 8 engelschen.”

(1) Na de dood van haar man, deed de weduwe van Matthias Lenoir, geboren Jeanne L. Slabaert, verder zaken en had op 4 September 1752 een contract met de kerk voor de levering van twee kandelaars.

MINDER BEKENDE EN/OF VERDWENEN LOCATIES IN GENT

Rustoord Antoine Van Hoorebekehof

Dit rustoord is gelegen in een zijstraat van de Staakskenstraat, op de grens met de deelgemeente Mariakerke, waar in 1927 al 21 goedkope koopwoningen werden gebouwd. Het paalt aan de Westerbegraafplaats. Het geheel ademt een rustige sfeer.

Aanvankelijk heette het Rustoord Désiré Cnudde, genoemd naar de toenmalige schepen van sociale werken. Na W.O. II werd de naam veranderd in Rustoord Antoine Van Hoorebeke, naar een Gents gemeenteraadslid en Belgisch officier die in een Duits concentratiekamp om het leven kwam.

In 1930, het hoogtepunt van de bouw- en woningpolitiek van de stad Gent, kondigde het stadsbestuur een nieuw initiatief, een primeur aan: op gronden palend aan de Staakskenstraat, Palinghuizen, zou een groep woningen worden gebouwd, uitsluitend bestemd voor bejaarde echtparen. Hiermee wou het stadsbestuur een einde stellen aan de pijnlijke scheiding van minder gegoede echtparen op leeftijd. “De harde omstandigheden van dezen tijd doen zich het meest voelen bij mensen, die na een leven van zwoegen gekomen zijn op een ouderdom, welke hun belet nog verder hun brood door werken te verdienen. Als nu die mensen oud zijn, wat zien wij? Dat ze gescheiden worden: moeder gaat naar het moedertehuis, en vader naar het gesticht Lousbergs. Om nu die mensen op het laatste van hun leven niet te scheiden, en ze niet ten laste te laten van de openbare liefdadigheid, zullen er 126 ouderlingen (man en vrouw) gehuisvest worden.” Indien één van de echtgenoten kwam te overlijden, mocht de andere partner er blijven wonen, op voorwaarde dat deze de huishuur kon blijven betalen. Het stadsbestuur zag de groep woningen als een sociaal werk, dat de financiële druk op de Openbare Onderstand deels zou verlichten, en nam daarom een deel van de huishuur voor eigen rekening. 24 woningen werden overigens meteen door de Openbare Onderstand aangekocht, om er kosteloos ouderlingen te laten wonen.

Met het oog op de uitbreiding van de Westerbegraafplaats had de stad grond aangekocht. Een deel van die grond werd nu benut om het Rustoord Désiré Cnudde te bouwen, grenzend aan het kerkhof.

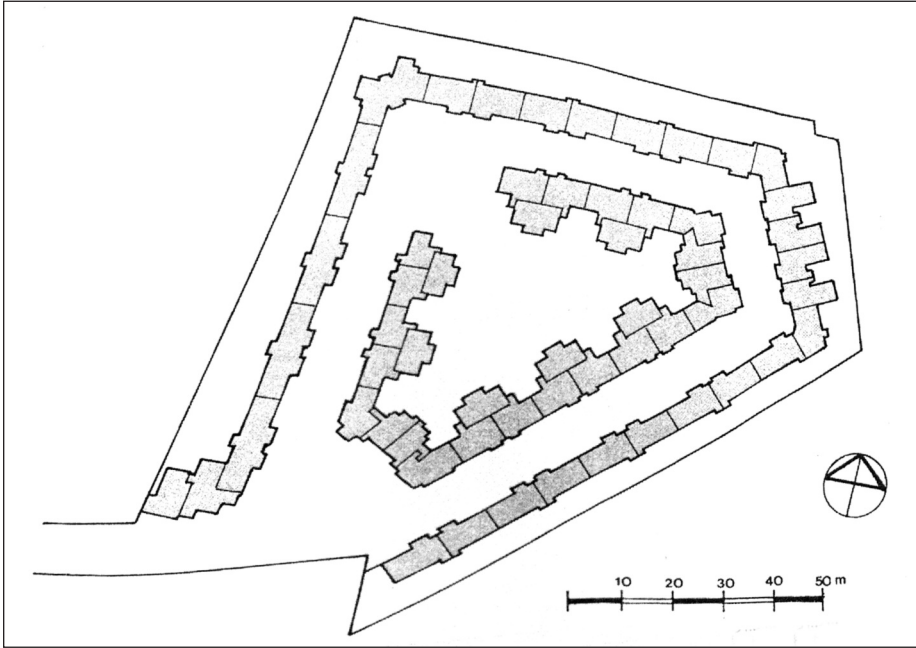
Als architect werd Polydoor Alexis De Taeye (Gent 1894 – Gent 1973) aan-

gesproken. In totaal ontwierp hij voor de stad 702 sociale woningen, o.a. op de Rooigemlaan, het Scheldeoord, de Francisco Ferrerlaan en het Antoine Van Hoorebekehof. Verder ontwierp hij nog de Stedelijke Technische Meisjes-school in de Tweebruggenstraat en privé woningen op de Clementinalaan, de Antwerpsesteenweg en de Koning Albertlaan. Voor S.M. Vooruit realiseerde hij arbeiderswoningen in de Tarwestraat (1927), winkels en de apotheek aan de Dampoort (1928).

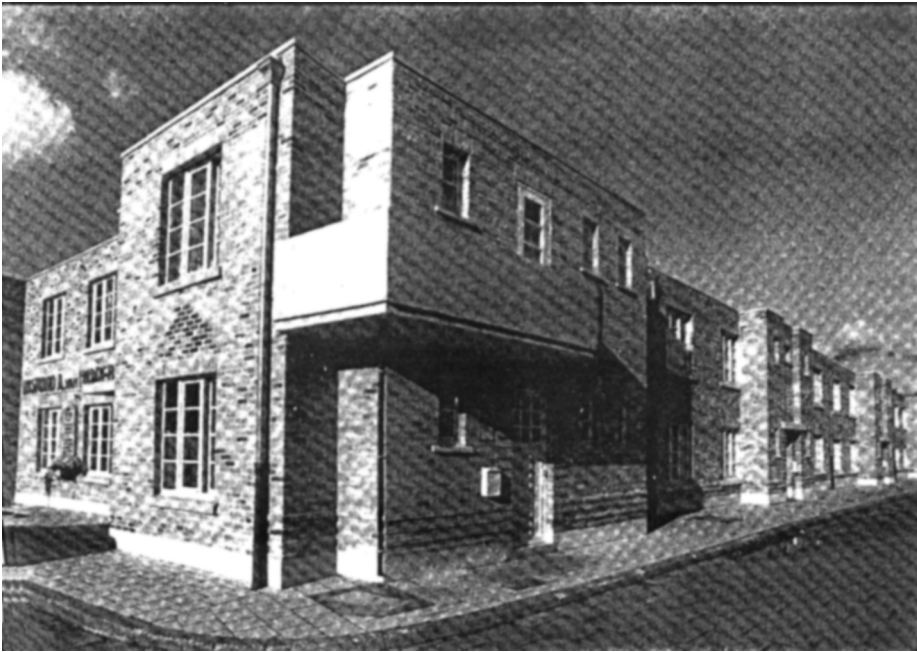
Het Scheldeoord zijn flatgebouwen van vijf tot zes bouwlagen, rond openbare binnenpleinen, aan de Scheldeoever, de vroegere Heirnismeersen, thans Denderlaan, Alfred Vanderstegenlaan, Emile Moysonlaan en Jan Delvinlaan. Ook dit zijn sociale woningen, maar niet uitsluitend voor ouderlingen bestemd. Ze werden gebouwd in opdracht van de stad, in 1929, door Polydoor Alexis De Taeye, in Nieuwe Zakelijkheid. Deze flatgebouwen hebben trappen en liften. Omstreeks het jaar 2000 werden ze allemaal grondig vernieuwd en kwam er een badkamer binnen, i.p.v. geen badkamer en een toilet buiten op het balkon.

De 126 woningen van het Van Hoorebekehof liggen gegroepeerd op een vijfhoekig perceel in een buitenring en een binnenring, door de bewoners “de piste” genoemd, met centraal een pleintje: “Dat is de tuin, de eigen tuin van de oudjes, waarin ze, vrij van alle gewoel, de laatste rustige dagen van hun leven gezellig kunnen doorbrengen.” Geen cafés, geen winkels, geen handelszaken. Ook deze woningen werden inmiddels zowel buiten als binnen gerestaureerd en ingrijpend gewijzigd. Het complex bestaat nu uit 111 wooneenheden. Een bewoonster: “Ik voel mij goed in die nieuwe omgeving. Ik heb een bad, een schone slaapkamer. G'hebt alles aan en bij. Ik zou niet weten wat hier nog aan veranderd zou moeten worden. Ik ben hier uiterst tevreden. Wat hier wel mankeert, is een grote winkel. Dat is spijtig.” De woningen zijn in lange, maar gevarieerde in- en uitspringende wanden aaneengeschakeld. Gebruik van gele baksteen en betonnen elementen. De vormgeving sluit aan bij de Nieuwe Zakelijkheid Per vier, twee beneden en twee boven, worden ze bediend door één traphal. Iedere woning had een vestibule, een woonkamer, een slaapkamer, een toilet dat van binnenuit toegankelijk was en een bergplaats met kolenhok, want er diende in de woonkamer nog gestookt te worden op de Leuvense stoof. De woningen waren voorzien van elektriciteit en stromend water. De slaapkamer stond rechtstreeks in verbinding met de woonkamer. Dat had het grote voordeel dat in de winter de warmte van de woonkamer zich gemakkelijk kon verspreiden in de slaapkamer, als de deur tussen de twee kamers openbleef. De benedenwoningen hebben een klein koertje of achtertuintje. De bovenwoningen een balkonnetje.

Door de kubistische vormgeving en het materiaalgebruik noemen sommigen

Rustoord A. Van Hoorebeke. Situatieplan.

Antoine van Hoorebekehof.

het Rustoord Van Hoorebeke het kleine broertje van het Scheldeoord. In artikels in tijdschriften werd het rustoord dan weer, niet helemaal onterecht, vergeleken met een modern begijnhof.

Literatuur

N. Poulain, Interieurbezoek. Rustoord A. Van Hoorebeke. Interbellum, 1990.

L. Meganck, Bouwen te Gent in het interbellum (1919-1939), doctoraatsproefschrift Kunstwetenschappen, UGent, 2001-2002.

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. architectuur. Deel 4 nc. Stad Gent. 19e en 20ste eeuwse staduitbreiding, 1982.

M. Schrans, Van bakstenen en mensen. De renovatie van het Antoine Van Hoorebekehof, 1999.

Daniël van Ryssel

DE HOOGPOORT (VERVOLG)

De pikdonkere protestavonden tegen de BTW provisie hebben ons een, zij het dan onvolledig omdat de openbare verlichting niet meewipte, staaltje gegeven van het Ghent by night in de Middeleeuwen; een juister idee hebben wij tegen wil en dank gekregen in de jongste Wereldoorlog, toen bij valavond de oude trap- en puntgevels, de massieve of rijzige torens, de daken en dakvensters zich op de grauwe hemel silhouetterden in hun middeleeuwse getooi: een beeld, een klimaat die Maria van Bourgondië moet hebben gezien en aangevoeld wanneer zij vijf eeuwen geleden, in de kille nacht van 11 februari 1477, het St.-Jorishof verliet om met enkele trouw gebleven dienaren en spookachtige fakkeldragers langs de Hoogpoort het Hof ten Walle te vervoegen.

De 19-jarige hertogin had in de afgelopen weken de kelk tot de bodem moeten ledigen : de wrede dood van haar vader, in de vlakte van Dijon gesneuveld en half door de wolven verscheurd, de plotse opwelling van woede en van haat haar te lang door de machtige hertog in bedwang gehouden onderdanen, het Charter op 30 januari aan de Gentenaren en het Groot Privilegie enkele dagen nadien, op 11 februari, verleend, hadden de fysische en morele krachten van de jeugdige prinses totaal ondermijnd. Het toeval had gewild dat het in het St.-Jorishof was, waarvan zij de eerste steen had gelegd, dat zij voor het haar zo vernederend Groot Privilegie moest ondertekenen.

Enkele weken later zou zij in hetzelfde St.-Jorishof, indien niet haar weerwraak, dan toch gelukkige ogenblikken kennen die beslissend zouden zijn voor haar verdere politieke loopbaan, In haar ongeluk, verlaten door de Gentenaren bedrogen door Lodewijk XI, bleef haar nog een troef over: zij was de rijkste uit te huwen dochter van Europa, «la plus grande héritière qui fut de son temps» zoals Commynes het schreef, en nog vooraleer zij haar eerste balkeed had aangetrokken, was zij reeds een half dozijn malen door haar vader verloofd geworden.

Op het ogenblik dat haar vader sneuvelde, was zij voor de zevenste maal verloofd, met Maximiliaan, zoon van keizer Frederik III, en haar enige wens was zo spoedig mogelijk met hem in het huwelijksbootje te stappen, vooraleer de Gentenaren ze uithuwden aan een of andere Franse prins, door Lodewijk XI uitgekozen,

Haar wens ging in vervulling: op 19 augustus, om 5 uur in de ochtend worden Maximiliaan en Maria in de kapel van het Hof ter Walle, in de echt verbonden, doch enkele weken voordien, op 27 april was de eerste plechtigheid vol-

trokken geworden: de hertog Lodewijk de Veldenz had bij procuratie, in naam van Maximiliaan, Maria van Bourgondië gehuwd en dezelfde dag bood de Gentse stadsmagistraat in de zaal van het St. Jorishof waar de hertogin zich voor diezelfde schepenen had moeten vernederen, de afgevaardigden van Maximiliaan een somptueus banket aan, symbool van de vriendschap en van de vrede die opnieuw tussen stad en prinses waren gesloten!

Toen al die politieke gebeurtenissen en feestelijkheden achter de rug waren, konden de Gildebroeders van St.-Joris er eindelijk aan denken hun lokaal zijn ware bestemming te schenken en de werken nog voort te zetten aan de kant van de schietdoelen waar men een prachtige overdekte galerij bouwde, die herhaaldelijk werd bijgewerkt, hersteld of verbeterd.

De gildebroers hadden in hun grootheidswaanzin een van de mooiste gildehuizen van Europa opgetrokken, als wanneer de in voorraad zijnde centen hen enkel toelieten luchtkastelen te bouwen. Ten einde in hun lokaal wat' lekkere pinten en uit hun lokaal enkele stuivers te kunnen tappen, gaven zij een deel van de gebouwen in pacht aan een herbergier, in casu de schilder Lieven Van Den Bossche die er o.a. toe gehouden was voor de leden van het gild «de tafeele of tafelen te deckene boven up de camere ter strate of beneden jnde zijt camere omme daer te hetene vander maeltijt, snoenens ende snavens, tsachternoens ofte voornoens».

Een kwarteeuw lang, van 1703 tot 1727 werd het gild door het centraal gezag afgeschaft en kreeg het gebouw de bestemming die aan zijn voorganger werd gegeven: het werd een lakenhalle, en de kapel werd voorbehouden aan de protestantse eredienst.

Deze periode staat tussen twee donkere haakjes geboekt in de geschiedenis van St.-Joris. Onze kruisboogschutters die op invloedrijke bondgenoten in het centraal bestuur mochten rekenen, kwamen na de storm opnieuw bezit nemen van hun lokaal op de hoek van Botermarkt en Hoogpoort doch de fles schuimde niet meer als weleer: de tijd van het praalvertoon, van de optochten, van de schietspelen die duizenden deelnemers op de been brachten, was voorbij: St.-Joris werd een maatschappij van tijdverdrijf en amusement zoals Gent er veel telde en vereniging die teerde op een roemrijk verleden en er prat op ging het mooiste gildehuis te bezitten, al werd het met de dag moeilijker dit allemaal te bekostigen en te onderhouden. Gans de 18e eeuw werd het een bestendige strijd om te overleven.

Het kapmes viel na de Franse Omwenteling. Nationaal goed verklaard, werd het St.-Jorishof op 9 februari 1798 voor 80.100 pond aan een zekere Van der Linden verkocht, de dag zelve dat men op de muren van de openbare gebouwen een proclamatie aanbracht die eindigde met de woorden “Oorlog tot het

uyterste, oorlog tot de dood aan het Engelsch gouvernement”.

Wanneer het Gild in 1844 opnieuw werd toegelaten of liever geduld, bezat, het niet meer de nodige centen om het St.-Jorishof aan te kopen. Het verhuisde ergens aan de Dampoort, later naar Ekkergem, eindelijk naar de Vrouwebroersstraat.

Voor het St.-Jorishof bleef het gedeelte kant Hoogpoort een hotel-restaurant, maar gans het eens zo weelderig ensemble werd geleidelijk verminkt en onder een dikke pleisterlaag bedolven. Pas in het begin van deze eeuw konden, na aandringen van de plaatselijke kunstkringen, de overheden ertoe worden overgehaald, zoals wij het later zullen zien, voor- en zijgevel hun vroegere luister terug te schenken.

Wij steken de Botermarkt, de vroegere Paradeplaats over, en voor ons verschijnt het silhouet van het stadhuis dat, moest het naar de oorspronkelijke plannen van zijn ontwerpers, Keldermans en de Waghemakere zijn uitgevoerd en voltooid geworden, het grootste en het mooiste stadhuis van Europa ware geweest.

Laat ons niet te zeer treuren: zoals het Gents stadhuis thans in zijn diversiteit van stijlen, is bewaard gebleven, is het nog ruimschoots de beste gewrochten in het genre waard en waardig, en ook inwendig is het zo somptueus dat men al heel wat landen moet hebben afgereisd om zijn gelijke te ontdekken. «Levende geschiedenis der Vlaamse bouwkunst, van de XVe tot de XVIIIe eeuw, aldus Henri Nowé, ontwikkelde dit groot geheel zich volgens de grillen van de mode».

Zoals voor de meeste gebouwen van de Hoogpoort, moeten de sporen en getuigen van de eerste constructies niet boven de begane grond maar onder het niveau van de straat, in de kelders worden gezocht, die zo sterk en stevig waren gebouwd dat men ze later in het nieuwe schepenhuis mocht integreren. De grote zuilen en muren van de kelders op de hoek van Hoogpoort en Botermarkt getuigen nog steeds van de geweldige inspanning van onze middeleeuwse bouwmeesters en van hun wil iets op te trekken dat de eeuwen zou mogen trotseren,

De praalzucht van de Gentenaren was echter zo groot dat zij in het begin van de XVIe eeuw, op een ogenblik dat de stad sedert jaren politiek aan 't wegdeemsteren was, besloten een nieuw stadhuis op te richten en zich daartoe wendden tot de twee beste architecten van de stad: Jan Stassins en Justus Polleyt. De eerste steen werd op 10 maart 1517 gelegd doch toen bleek de rivaliteit tussen de architecten te groot te zijn en dachten de Gentenaren dat het ensemble met nog meer somptuositeit moest opgevat worden. Zij wendden zich tot Keldermans uit Mechelen en de Waghemakere uit Antwerpen

aldus het spreekwoord bevestigend dat niemand sant is in eigen land. Hun ontwerp was in elk geval grandioos, met 21 vensters kant Hoogpoort en 17 kant Botermarkt; van de drie verdiepingen werden er later slechts twee uitgevoerd. Deze architecten waren ten andere de eerste de beste niet de Waghemakere had de voltooiing van de O.L.V. kerk van Antwerpen op zijn actief en Rombaut Keldermans was een van de meest briljante vertegenwoordigers van een alom gekende en geprezen geslacht bouwmeesters.

Was het St.-Jorishof net klaar om er Maria van Bourgondië te ontbieden en haar het zo vernederend charter af te dwingen, zo nam het toeval enkele jaren later weerwraak: aan het nieuw stadhuis werd ijverig en ononderbroken gewerkt van 1519 tot 1535 zodat het bijna klaar was voor de afstraffing van de Gentenaren door Keizer Karel in 1540. Het zijn de opstand van de Gentenaren en de financiële zorgen die eruit voortvloeiden die maakten dat het Ontwerp Keldermans – de Waghemakere nooit volledig kon worden uitgevoerd, en dat het plan ook in lengte en breedte aanzienlijk moest worden besnoeid: amper vijftien vensters kant Hoogpoort en vier van de zeventien kant Botermarkt.

De Gentenaren hebben de Keizer Karelpil moeilijk en langzaam verteerd. 37 jaren gingen voorbij vooraleer hun praalzucht weer aan de oppervlakte kwam en zij tot het besluit kwamen dat het ensemble moest hij- en afgewerkt worden; doch inmiddels waren de kunstopvattingen van Keldermans en de Waghemakere reeds door een nieuwe, z.g. «moderne» stijl vervangen geworden.

De eerste schijf van de werken van het nieuw stadhuis, vleugel bestemd voor de schepenen van de Keure, was alles wel beschouwd, indien geen triomf dan toch een succes te noemen.

Weliswaar had, zoals dit nog voorvalt de nuchtere (financiële) realiteit enigszins de domper gezet op de megalomanie van de Gentenaren en moesten mutatis mutandis de oorspronkelijke plannen van Keldermans en de Waghemakere redelijkere afmetingen worden teruggebracht, doch zoals het ensemble in zijn witte glans van Balegemse en Ecaussinnesteen kort vóór de opstand van de fiere stad tegen haar beroemde telg. Keizer Karel, schitterde, moet het op eenieder, niet in het minst op de buitenlandse gasten en bezoekers, een fantastische indruk hebben nagelaten, en ze in de waan hebben gebracht dat Gent, ondanks le nederlaag van Gavere, een van grootste, mooiste en rijkste steden van het Christendom was gebleven.

Het enig vuiltje aan de Gentse lucht was dat de overheden, om hun plan ten uitvoer te brengen, een beroep hadden moeten doen op twee «vreemdelingen», een Antwerpenaar en een Mechelaar; zulks gebeurde maar zelden in die

tijden van eng particularisme en van chauvinisme, Men wendde zich slechts in extremis tot kunstenaars uit een andere stad. wanneer het werkelijk niet anders kon of wanneer hun faam zo hoog uitstak dat zij de naam van de plaatselijke artiesten beschaduwde. Zulks schijnt echter het geval niet geweest te zijn voor de bouw van het Gentse stadhuis.

Hoogstwaarschijnlijk, ofschoon men er wellicht nooit het fijne van zal weten, hebben de Gentse schepenen een eind willen stellen aan een onmogelijke toestand, aan de rivaliteit tussen twee architecten die slechts nefast kon zijn voor de stad, en hebben zij brutaal de knoop doorgesneden, het werk toevertrouwend aan mensen die volledig buiten en boven deze ergerlijke vete stonden.

Het is trouwens zo dat Stassins en Polleyt, twee Gentse architecten die men toen nog «metsen» d.w.z. metsers noemde, gelast werden met het opmaken van de plannen of “bewerpen”, «een concept te nemene» zoals men toen zei, en er een «patroon van te snijdene» d.i. een maket van te maken. De stadsrekeningen van 1516-1517 zijn dienaangaande formeel: «Betaelt Jan Stassins, mets deser stede, ter causen van den moeijten ende occupatie bij hem ghenomen int bewerpen vanden nieuwen weercke vanden scepenhuuse. XX s. gr. «Item betaelt Jan Stassins, mets, over zynen sallaris van in Gerderen ghesneden thebbene den patroon vanden nieuwen weercke, i j lib. gr.».

En wat verder:

«Betaelt Justaes Polleyt, mets, de somme van xij s iij d gr. ter causen van iij daeghen die hij ghevachiert heeft omme zekere concept te nemene nopende den nieuwen weercke van den scepenhuuse».

Het plan van Stassins haalde het aanvankelijk, en de eerste steen werd op 10 maart 1517 gelegd, zoals blijkt uit het Memorieboek:

«In dit jaer, den X in maerte was gheleyt den eersten steen aen ‘t nieuwe Scepenhuus, ende was meester van den nieuwen wercke, Jan Stassins, metse-re».

Doch enkele maanden later een Coup de théâtre. Stassins wordt afgedankt, Polleyt neemt zijn plaats in en laat het werk van zijn voorganger en rivaal afbreken. Laten wij andermaal de klerk van het Memorieboek aan het woord, hij is een onpartijdige getuige: «Dweerck van den Scepenhuuse was eerst begonnen by eenen Jan Stassins, ende saude dweerck dat buten staet binnen gestaen hebben, ende solders lauden geweest hebben vaulten; doe quam eenen Justaes Polleyt ende dede ‘t begonnen weerck afbreken ende de straten nederen...».

Die vete tussen de twee Gentse architecten zou uiteindelijk beiden fataal worden, want na raadpleging van specialisten in het vak, werd de opdracht toevertrouwd aan Keldermans en de Waghmakere die, moest het nodig blijken, te Gent andermaal het bewijs van hun oorspronkelijk en veelzijdig talent leverden.

Het pleit in elk geval voor hun genie dat hun œuvre, verminkt van een verdieping en ook in de breedte afgeknot, nog zo harmonisch en perfect voorkomt. Enkel de grootste kunstwerken, als een Venus van Milo b.v. kunnen tegen dergelijke verminking stand houden.

Moest het origineel plan van deze twee architecten zijn uitgevoerd geworden, het stadhuis ware een reusachtige vierhoek geweest, het mooiste voorbeeld van de gotieke Vlaamse bouwkunst. Wellicht zijn onze bouwmeesters wat te optimistisch geweest en hadden in elk geval moeten weten dat In de XVIe eeuw, een gebouw van dergelijke afmetingen niet in een of twee generaties kon opgetrokken worden en dat derhalve, vooraleer de werken ten einde zouden geweest zijn, de kunstmaak reeds derwijze had geëvolueerd dat men zonder enige twijfel naar een andere stijl en andere bouwconcepties zou hebben gegrepen.

Het is ten andere hetgeen gebeurd is: na een lange onderbreking die het gevolg was van de afstraffing van de Gentenaren door Keizer Karel en van de godsdienstige beroerten die land en stad verarmden, duizenden mensen deden uitwijken, en het artistiek leven volledig lam legden, zette men zich terug aan het werk, echter met nieuwe gedachten inzake architectuur.

Zulks gebeurde ten tijde van het Calvinistisch Bewind van Hembyse en Ryhove (1576-1583). Er was toen ook zeer weinig geld in 't bakske, maar de Calvinisten dachten dat het optrekken van een nieuwe vleugel aan het stadhuis, kant Hoogpoort, misschien nog het beste middel was om vijand en tegenstander te overbluffen en te doen geloven dat de financiën van de stad blakend van gezondheid waren.

In zijn werk over het Gents stadhuis, in 1888 verschenen, schrijft Hermann Van Duyse: «Nous ne nous chargeons pas d'expliquer comment, à une époque aussi orageuse, les échevins de 1581 trouvèrent expédient d'entamer la construction de l'hôtel de ville, mais rien ne s'explique aussi facilement que le choix effectué pour ce travail du style fastidieux qui n'est qu'un décalque des palais élevés par le Rosso ou par Bramante».

Dergelijke beoordeling is te streng, in elk geval onrechtvaardig. De gotieke bouw van het stadhuis in de XVIe eeuw was een laatste echo geweest van een stijl die gedurende eeuwen had gebloeid, doch alles bij mekaar had het nog weinig zin na 1500, wanneer overal de Renaissance doorbrak, zich nog vast te klampen aan de Gotiek: het illustreert duidelijk de mentaliteit van de Gentenaren die hun stadhuis, symbool van hun rechten en vrijheden, willen optrekken in de stijl die de getuige van hun roem en macht was geweest.

In 1580 ware het echter ondenkbaar geweest de nieuwe kunststromingen over het hoofd te zien, en de ontwerpers van de nieuwe vleugel moesten zich onvermijdelijk laten beïnvloeden door de Italiaanse Renaissance.

Bollaertkamer.

Dit gebouw vlak naast het gotiek gedeelte, heeft men steeds de Bollaertkamer genoemd naar de naam van de bestuurder der gemeentewerken Jan Bollaert, een zeer fanatieke Calvinist die ook een tijdlang schepen was en die op 2 maart 1581 de eerste steen kwam leggen. Men heeft lange tijd gedacht dat Bollaert de ontwerper van de plannen was geweest en dat het daarom was dat zijn naam aan het gebouw verbonden bleef.

Jan Bollaert heeft in die jaren een aanzienlijke rol gespeeld in het politiek leven van de stad, een rol die niet altijd zeer stichtend is geweest. Aldus wordt hij ervan beschuldigd te hebben deelgenomen aan de Beeldenstorm en o.a., twee gebeeldhouwde taferelen uit de St.-Baafskerk te hebben geroofd. Hij volgde hierbij het voorbeeld van zijn vriend, de «metser» Cornelis Hutsebaut die zich ook plichtig maakte aan plundering en afbraak van «princelicke monumenten». Bollaert die in «den Eenhoorn» in de Mageleinstraat woonde was tevens heuverdeken en hij was het die Hembyze uit ballingschap naar Gent terugriep. Bollaert is bij de bouw van de Nieuwe vleugel van het stadhuis, enkel de toezichter van de werken geweest die werden uitgevoerd naar het plan opgemaakt door de Gentse architect Joos Rooman.

Deze Joos Rooman was als bouwmeester een zeer bedrijvig man geweest. Paul Rogghé heeft onlangs in een rijk gedocumenteerde studie over de Gentse bouwmeesters de loopbaan van Joos Rooman, verdienstelijkste telg uit een groot geslacht Gentse architecten, beschreven en o.a. zijn veelzijdige activiteit gedurende meer dan veertig jaren aangehaald.

Zijn plannen van de Bollaertkamer, waarin hij bewijst op gevorderde leeftijd nog voeling te hebben bewaard met de recente kunststromingen, is zijn zwanezang geweest. Na de val van Hembyze en de intrede van Farnese te Gent, verdwijnt hij van het toneel. Wellicht was hij te gecompromitteerd na al de werken die hij tijdens het Calvinistisch bewind uitvoerde en is hij als bantering ergens in de Noordelijke Nederlanden gestorven.

Pierre Kluyskens ('t Vervolgt)